

ADVENTI SZOKÁSOK EGY MOLDVAI TELEPÜLÉSEN, LÉSZPEDEN

Tanulmányomban a karácsonyi ünnepkör adventi szokásait vizsgálom egy moldvai településen, Lészpeden¹, ahol 2001-ben és 2002-ben,² ezt követően 2005-ben végeztem terepmunkát.³ Több nemzedéket megkérdezve a már csak emlékezetben élő szokásokat is ismertetem.

LÉSZPED

Lészpéd a moldvai magyar falvak úgynevezett székelyes csoportjához tartozik, amely Bákótól (Bacau) északnyugatra, attól mintegy 18 kilométerre, a Beszterce jobb partján található. Közigazgatásilag falu státuszú település, amely a Girleni nevű, többségében románok által lakott községhez tartozik. Lakói minden bizonnyal a madéfalvi székelymészárlás és az azt követő székelyüldözés elől Moldvába bujdosók leszármazottai,⁴ vagyis olyan székelyföldi menekültek, akik az 1780-as években nem mentek el Bukovinába, hanem továbbra is Moldvában maradtak.⁵

Viszonylag részletesen foglalkozott a településsel a 19–20. század fordulóján megjelent *Románia Nagy Földrajzi Szótára*, amelynek adatai a 1898-as esztendőre vonatkoztak. Eszerint „*Lespezi Bákó megyei falu, a felsőbesztercei járásban. Itt van a felső határa a Szeret – völgyi csángóknak. 228 család lakja és 881 lélek. Lakosságból 137 fő a román (15,6%) és 679 fő a magyar (77,1%), a többi cigány, német és zsidó.*” A szótár tudósítása szerint a falu román temploma éppen épülőfélben volt, s a román pap az akkor még különálló Rácsilából (Racila)⁶ szolgált. A magyarok temploma korábban, 1886-ban épült,⁷ a pap Bákóból járt ki misézni. Az 1930-as romániai statisztika részben megbízható adatokat közölt a moldvai csángó falvak magyar nemzetiségű és anyanyelvű lakosságáról. Lészpéd és az akkor még mindig különálló Rácsila lakossága a következőképpen oszlott meg:

¹ A moldvai magyarok az egész esztendőt átfogó kalendáriumi szokásait lásd: Hegedüs 1952.; Pozsony 1994; Fazakas 1997. 324–341; Bosnyák 1980. 117–135.; Halász 2002.

² 2001–2002-ben a Pozsony Ferenc által vezetett moldvai kutatások keretében (Kriza János Néprajzi Társaság) végeztem a néprajzi gyűjtőmunkát.

³ 2001-ben két főiskolai hallgató, Kéner Orsolya és Schimmer Roberta, 2002-ben Molnár Margit is segítségemre volt a néprajzi gyűjtőmunkában.

⁴ Halász 1983. 3.; Benda 1993. 39–44.

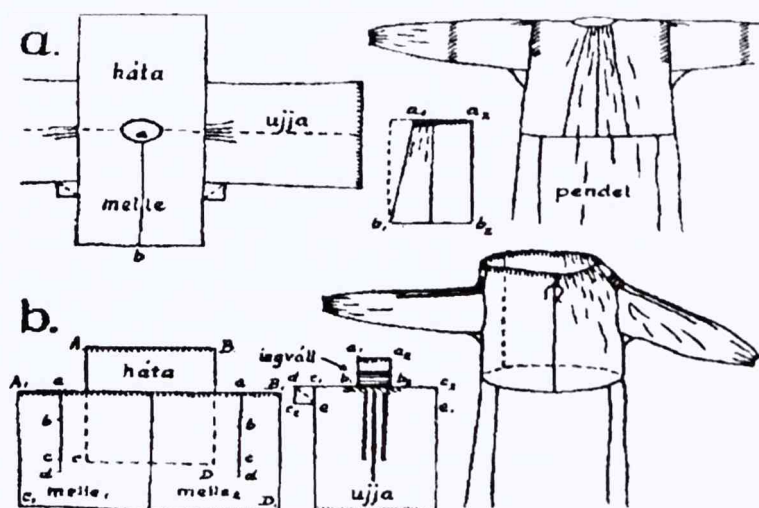
⁵ Nemcsak Lészpeden, hanem másutt is számon tartják, hogy melyek azok a települések, amelyek a madéfalvi menekülés után jöttek létre. Pl. a pusztinai Kaszap István: „*Lészpéd, Pusztina, Szerbek, Frumósza – ezek magyarok. Mikor erre lépünk napkelet felé, csak Lészpédet húzzuk ide.*” Halász 1983. 119.

⁶ Az egyik elbeszélés szerint a Rácsila elnevezés onnan ered, hogy *folyt a Beszterce, amiben sok rák volt. „úsztak ki a rákok a vízből”. A rákból lett a rácsila elnevezés (saját gyűjtés: Ó. A., 1930.).*

⁷ Kovács Ferenc 1868-ban megjelent Úti naplójában már említi, hogy Lészpédnek temploma van.

1930-as romániai statisztika	Lészped		Rácsila	
Összes lakosság	1314 fő	100%	480 fő	100%
Görögkeleti vallású	245 fő	19%	235 fő	49%
Római katolikus vallású	1054 fő	80%	235 fő	49%
Magyar nemzetiségű	1054 fő	80%	235 fő	49%
Magyar anyanyelvű	1053 fő	80%	235 fő	49%

1932-ben fölkereste a falut Domokos Pál Péter.⁸ Azt írja a leszpedi magyarokról, hogy a lábnikiakkal együtt Csikból, a madéfalvi veszedelem idején kimenekült székelyek utódai, akik szokásaikban, étkezésükben a környezethez alakultak. Egy-egy jel, mint amilyen az asszonyok főkötője, emlékeztet származásukra. Lükő Gábor is megemlíti, hogy Lészpeden a női ing szabása eltér más moldvai falvaktól, és „székely típus”-nak nevezi.⁹

1. ábra

Moldvai csángó női ingek szabása és varrása: a) székely típus (Lészped); b) magyar típus

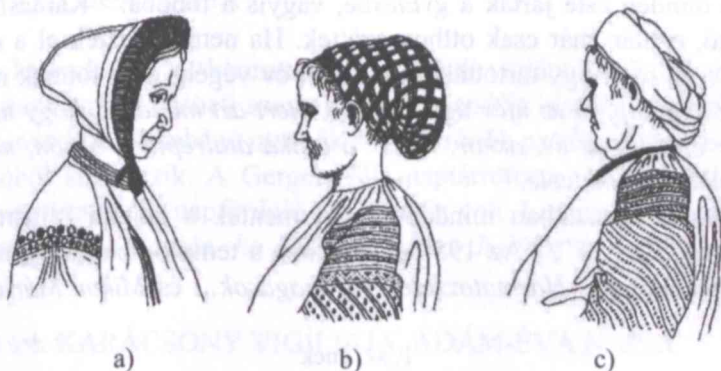
A viseletdarabok közül a női és férfi fejrevalókról a következőket írja: „A moldvai magyarok és a székelyek viselete általában azonos ... részleteiben mégis találunk eltérő sajátosságokat ... Legjellegzetesebb, illetve ma a legfeltűnőbb az asszonyok fejrevalójának kétfélesége. A magyar asszonyok turbán módra fejük köré csavart piros csikos vagy kockás fehér kendőt viselnek. A székelyek viszont hosszú zacskóban végződő, sűrű fekete csipkével szegett főkötőt. Előbbinek kerpa, utóbbinak csepesz, cseplesz a népies neve.”¹⁰

⁸ Domokos 1941. 196.

⁹ Lükő I. 1936. 108.

¹⁰ Lükő 2002. 94–96. (Lükő Gábor könyvében a moldvai magyarság földrajzi helyzetét, a moldvai székely és a moldvai magyar telepeket, a moldvai magyarság kultúrájának kettősségét és erdélyi kapcsolatait vizsgálja.)

2. ábra

- a) Moldvai székely asszony csepeszben (Lészped)
 b) Bákó vidéki magyar asszony kerpában (Trunk)
 c) Románvásár vidéki magyar asszony kerpában (Bírófalva)¹¹

Az 1940-es évek elején a moldvai magyarok közül mind többen kerekedtek föl: Lészpedről is tizennégy család telepedett át Magyarországra, részben Bácskán keresztül, részben pedig egyenesen a Baranya megyei Mekényesre. 1949 után Moldva több mint száz magyar falujában – első ízben történelmük során – magyar iskolákat nyitottak. Ebben az időben néhány esztendeig Gyergyina páter, a lészpedi pap magyarul is misézett és általában magyarul gyóntatott. 1958-ban megszüntették a magyar iskolát, Gyergyina páter helyett a hírhedt Iosif Talmacel lett a lészpedi pap.¹² Az 1960-as években a pápának egy román nyelven címzett könyörgő levelükben anyanyelvükön tudó, magyarul miséző papot kértek. De van egyéb újabb jele is a magyarságtudat meglétének. Például 1990 augusztusában Lészpeden és Pusztinán Csángó fesztivált tartottak, ahol 50-60 gyerek és fiatal szerepelt szüleiktől, nagyszüleiktől tanult énekekkel.¹³

ADVENT, ADVENTI JELES NAPI SZOKÁSOK

Advent (lat. adventus = megérkezés, eljövétel) az egyházi év kezdete, a karácsonyi előkészület négy hetes időszaka. Szent András napjához (november 30.) legközelebb eső vasárnap előestéjével kezdődik. Eredete az 5–6. századra nyúlik vissza, s eleinte heti három napos böjttel volt összekötve. XIV. Kelemen pápa az adventi szerdákra és pénteki napokra rendelt böjtöt, szombatra pedig a húsételektől való tartózkodást. A vallási előkészületet a böjten kívül a hajnali misék, a roráték jelentették. Ezeket napfelkelte előtt tartotta az egyház. A régi magyar nyelvben nevezték *angyali misének* és *aranyos misének* is. Ebben az időben nem tartottak lakodalmakat és zajos mulatságokat.

Advent a római katolikus moldvai magyaroknál, így Lészpeden is a karácsonyi előkészület ideje. Ebben az időszakban böjtösen¹⁴ étkeztek. A leányok egészen kará-

¹¹ Lükő 2002. 97.

¹² Halász 1983. 5–7.

¹³ Halász 2002a. 159.

¹⁴ Adventi böjti ételeket említ Klézséről Pozsony 1994. 243.

csony hetéig minden este jártak a gyűlésbe, vagyis a fonóba.¹⁵ Karácsony után már nem volt fonó, ezután már csak otthon szőttek. Ha nem végezték el a munkát karácsonyra, baj volt, mert úgy tartották, hogy amit év végéig nem fonnak meg, az tönkremegy: „*Ne maj kapjon az újév úgy fonólag, mert azt mondták, hogy ha nem végezzük el, mikor elmúlik az év, akkor, mikor a csóka átalrepül a házon, mind elvállik a fonalunk, amikor fonunk vele.*”

Az adventi időszakban minden reggel mentek a hajnali misére, a rorátéra: „*Jézusnak a születése jó*”.¹⁶ Az 1950-es években a templomban magyarul énekelték az adventi énekeket, pl.: *Harmatozzatok égi magasok...* és *Mikor Máriához...*¹⁷ kezdetűeket.

1. sz. ének

Harmatozzatok
Égi magasok!
Téged vár epedve
Az emberek lelke,
Jöjj el, édes Üdvöztőnk!

2. sz. ének

1. Mikor Máriához az Isten anyaga,
Názáret városba az égből leszálla,
Kit szent imádságban Gábiel talála,
Édes köszöntéssel a Szűzhöz így szólla.

3. Tégedet az Isten legjobban szeretett,
Sok nemzetek közül magának eljegyzett.
Kilenc kar, anyali koronát készített,
Hogy megkoronázza a te szent fejedet.

2. Üdvözlégy te kegyes, Isten szép leánya,
Jesszétől származott Ádám unokája.
Te vagy Éva anyánk legszentebb rajzattya,
Áron vesszejének megújult virága.

4. Világosítsa fel az Úr, én házamat,
Ragyogó fáklyákkal rakja udvaromat.
Piros hajnal után hozza fel napomat,
Hogy láthassam én es az én Krisztusomat.

DECEMBER 6. – SZENT MIKLÓS NAPJA

Szent Miklós püspök a 4. században élt a kisázsiai Myra városában. Már ekkor a nyugati és a keleti egyház kedvelt szentje. Emlékét a magyar nyelvterületen helynevek, templomok, személy és családnevek őrzik. Miklós püspök csodáiról, jótékonyágáról legendák szólnak. Az egyik szerint egy elszegényedett nemesember a három leányát tisztességtelen életre akarta kényszeríteni. Szent Miklós püspök ezt megakadályozta, aranypénzeket kötött egy keszkenőbe és éjjel bedobta a családnak a nyitott ablakon keresztül. A Miklós napi ajándékozás a visszaemlékezések szerint már az 1940-es években előfordult Lészpeden. „*Mikuláj napján cukrot kaptunk a cipőnkbe. Cipők voltak az ajtóba téve, s akkor megrakta a Mikuláj éjjel. Mikor keltünk fel, akkor menjünk, hogy: na, Mikuláj itt járt. Gyerekkoromban is volt, most is van.*”¹⁸

¹⁵ Saját gyűjtés: P. A., 1936.

¹⁶ Saját gyűjtés: F. E., 1936.

¹⁷ Az ének más változatát lásd: Seres–Szabó 1972–1988. 369.

¹⁸ Saját gyűjtés: V. A., 1937.

Szent Luca a legenda szerint keresztény hitéért halt vértanúhalált, a keresztény egyház azonban nem tartja történeti személynek. Legendája alapján a szembetegségben, vakságban szenvedők, a bűnbánó utcanők és a varrónők patrónusa. Neve a latin "lux", azaz fény szóból származik. A Gergely-féle naptárreform (1582) előtt az esztendő legrövidebb, egyúttal a téli napforduló kezdőnapja volt. Lészpeden a Luca napi ködös időből jósoltak: „*Luca napján, ha köd lesz, akkor halálos év lesz*” (sokan meghalnak).¹⁹

DECEMBER 24. KARÁCSONY VIGÍLIÁJA, ÁDÁM-ÉVA NAPJA

Karácsonyi éneklés

Karácsony vigíliája, más néven böjtje, Ádám-Éva napja az adventi időszak utolsó napja. A karácsonyi énekes, esetleg verses köszöntőt általában *kántálásnak* nevezik. A magyar nyelvterületen karácsony vigíliáján, Ádám-Éva napján házról házra járva énekeltek a gyermekek és a felnőttek egyaránt. Az ünnep gondolatkörét felidéző énekekhez gyakran kapcsolódtak köszöntők, jókívánságok, ún. *ajánlások* is. A szokást még sok helyen, pl. az erdélyi Mezőségen napjainkban is gyakorolják. A karácsonyi kántáló énekek közül a legrégebbi réteghez tartozik a "*Csordapásztorok...*" kezdetű, melynek első ismert alakja a Cantus Catholici 1651-es egyházi énekgyűjteményben is szerepel. Kedveltek a "*Mennyből az angyal...*" és a "*Pásztorok keljünk fel...*" kezdősorú karácsonyi énekek, melyek már a 18. századi énekeskönyvekben szerepelnek. Egy falun belül is eltérhetett a kántálók repertoárja.

Lészpeden karácsonyi éneklésnek nevezik ezt a szokást. Engedélykérés „*Bécsapnak-e?* (beengednek) *Szabad-e énekelni?*” – után az ablak alatt vagy a házban adták elő éneküket, vagy mondták el köszöntőjüket, az ún. *ajánlást*. Ezután valamilyen ajándékot kaptak, melyet megköszönve mentek tovább. A felnőtteket behívták a házba.

A különböző korcsoportok más-más karácsonyi énekeket énekeltek. A gyerekek általában sötétedéstől este kilencig jártak házról-házra énekelni. A kisebbek főként rokonokhoz mentek. Kint az ablak alatt a *Mennyből az angyal, Ne féljete pásztorok..., Dicsőség mennyben az Istennek..., Jézus kicsi korában...* kezdetű énekeket énekeltek. Diót, kalácsot, cukrot, néha pénzt kaptak jutalmul. Bent így köszöntek: „*Dicsértessék Jézusnak szent neve!*”, s a háziak mondták: „*Mindörökké, áment!*” Az adventi időszakban a gyerekek szüleiktől, egymástól tanulták, valamint a guzsalyasban (fonóban) is gyakorolták a karácsonyi énekeket. 1958-ban Gyergyina páter helyett Iosif Talmacel lett a lészpedi pap. Ettől az időtől a páter tiltása miatt már csak románul énekelhettek.

3. sz. ének

1. Ne féljetek pásztorok, pásztorok,
Örömet hirdetek.
Mert ma néktek született,
Ki megjövendeltett.

2. Hogyha pedig e csodát, e csodát,
Látni akarjátok,
Betlehembe menjete,
És ott lesz a jeletek.

¹⁹ Bosnyák 1980. 127. 937. sz.

Egy szűznek méhéből,
Szűzen szült vériből,
Megváltó Istennek.
Alle – alleluja,

Fogtok ott jászolba,
Takarva pólyába,
Kisdedet találni.
Alle – alleluja,

3. Városon künn, nem messze, nem messze,
Van egy istállócska.
Barmok között ott fekszik,
Száraz szalmán ott nyugszik.
Mellette Szűzanya,
És az édesatyja,
József és Mária.
Alle – alleluja.

Ajánlások:

Látom a gazdasszony sűrű mosolygását,
Zörgeti, pörgeti ládának kujcsát,
Vegye ki Szent János falat kalácsát.

Ma karácsony napja, nem kell nekem hagyma,
Egye meg a gazda, aki nekem adta.
Kicsi féreg, hol betérek, kolbászt kérek.
Ha nem adnak, visszatérek.

„Karácsonykor a Jézus kicsi korában énekvel mentek a kicsinykék. Nagyon szerették, mert Jézus is kicsi, s ők es kicsikék voltak.”²⁰ A kisgyerekek általában nem vettek részt az éjféli misén, másnap reggel a gyerekmisére mentek.

4. sz. ének

1. Jézus kicsi korában,
Názáret városában,
Faricskál Szent Józseffel,
Kedves nevelőjével.

2. Örvend lelke Józsefnek,
Az Isteni gyermeknek.
Örvend lelke Józsefnek,
Az Isteni gyermeknek.

3. Álmélkodva így szólla,
Szerelmes kis Jézuska.
Ne Szent Anyám keresztfa,
Ez az én halálágyam.

4. Tán nem való, Szent Fiam,
nem teljesül az álom.
Tán nem való, Szent Fiam,
nem teljesül az álom.

5. Jézus anyját öleli,
édes csókkal illeti.
Szűz Mária sir vala,
midőn Jézust csókolá.

6. Jézus örök fényesség,
e kis testben nagy fölség.
//:Néktek legyen dicsőség,
mondja minden nemzetség. ://

Utána a következő ajánlásokat mondhatták:

Én kicsike vagyok, egy perecet várok,
ha nem adnak, avval elébb állok.

Kicsi vagyok, kolbászt kérek,
ha nem adnak, visszatérek.

Az 1950-es években a házasemberek, a legények, néha a leányok este kilenc óra körül indultak és mentek reggelig énekelni. „A házások és legények külön jártak. A legények a szeretőikkel, párjaikkal is mentek. A házasemberek mentek a házasemberekkel, férjikkel, komaasszonyaikkal, testvéreikkel, szomszédaikkal. Nem vegyültek össze. Ifiak az ifiakkal, öregebbek az öregebbekkel... Nem talált a tréfa.” A Születésén Jézusnak... kezdetű éneket az éjféli miséig, az első harangszóig énekelhették.

²⁰ Saját gyűjtés: P. A., 1936., Z. J. 1936.

5. sz. ének

1. Születésén Jézusnak
Az angyalok vígadnak
És szüből énekelnek
Dicsőség egy Istennek

Refr.: Ó szűz Jézus fogadá
Szent szüle (j)ez világra
És szűzön megmarada
És szűzön megmarada.

2. Áldjad Üdvezítődet
Becsüld nyert kegyelmedet
Szenteld annak életedet
Ki úgy kedvel Tégedet.

Refr.: Ó szűz Jézus fogadá
Szent szüle (j)ez világra
És szűzön megmarada
És szűzön megmarada.

Az éneklés után *ajánlásokat* mondhattak:

Álgya meg az Isten a házigazdának sűrű mosolygását!
Zörgeti, pörgeti ládának a kujcsát,
hogy kivegye nekünk a Szent János kalácsát.

Tudom disznnyót jót vágtatok!
Oldalt, kolbászt tötöttetek, pálinkát es mézeltetek.
Ha mézesen nem adjátok, töllünk meg es ihassátok!
Én a nagy havasokon öreg pásztor vótam,
egyebet nem csináltam, csak bojdzá bokrokat arattam.
Akkor kiszöke egy nyúl elejmbe,
s amikor megugrott,
ejszen bizony Betlehembe futott!

A mise általában éjjel tizenkét órakor, „születéskor” kezdődött. A *Csordapásztorok...* kezdetű éneket az „*öregebb rendű emberek*” még az 1950-es évek elején, az éjféli mise után házról-házra járva énekelték. Az éjféli mise után indultak énekelni a fiatalok és a házasemberek a *Kelj fel keresztény lélek...* kezdetű énekkel. Barátokhoz, munkatársakhoz, rokonokhoz mentek. Előre bejelentették, hogy a háziak ébren várják őket. Egész reggelig jártak a faluban, az idősebbek még reggel kilencig is. Napjainkban az idősebbek már nem mennek énekelni, csak a fiatalok.

6. sz. ének

1. Kelj fel keresztény lélek!
A nagy Istenre kérlek
Tekints bé a jászolyba
Úr Jézus fekszik abba
//: Ó, én szerelmes Jézusom://

2. Néz' mily kemén az ágya
Tiszta szerelmünk tárgya
Azér' fekszik új ágyba
Hogy mi szívünk gyulladja,
//: Ó, én szerelmes Jézusom://

3. Szűz Anyának szent teje
Úr Jézus eledele
Kínálja szíveinket
Hogy üzze vétkeinket
//: Ó, én szerelmes Jézusom://

4. Csókoljuk meg kezeit,
Törölgezzük szemeit.
Bűneinket sirassuk,
Életünket jobbítsuk.
//: Ó, én szerelmes Jézusom://

5. Hirdessük egész földön,
Nagy voltál te gyermeknek.
Legyen kedves hajlékink,
Szívünket adjuk neki.
//: Ó, én szerelmes Jézusom://

6. Jézus, örök fényesség
A kis testben nagy felség
Néked legyen dicsőrség
Mondja minden nemzetség
//: Ó, én szerelmes Jézusom://

A *betlehemezés* több szereplős, dramatikus játék, a karácsonyi ünnepekör egyik legnépszerűbb *misztérium*-, illetve *pásztorjátéka*. A karácsonyi játékok legrégebb rétegét hazánkban is a latin nyelvű liturgikus jelenetek képviselik, amelyeket a 11. századtól kezdve a templomokban is előadtak. Középkori magyar nyelvű szöveg nem maradt ránk. A 17. és a 18. században főként iskolások és laikusok vallási előadásairól szólnak a tudósítások, az első magyar szövegek is a 17. századból származnak. A 19–20. századi betlehemes játékok részben az iskolák és a laikus vallási társaságok számára írt régebbi szövegek folklorizálódott változatai, részben pedig újabb keletű szövegek. A 17–18. századi betlehemes szövegekben a *szálláskeresés*, a *pásztorjáték*, a *háromkirályok látogatása* és a *Heródes-jelenet* együtt szerepelnek, erre több történeti adat is utal. A *háromkirály-jelenet* újkori népszokásainkban a *vízkereszti csillagozáshoz* kapcsolódott.

A betlehemezés fő kelléke a jászol vagy templom alakú *betlehem*, melyben többnyire a Szent Család látható, valamint angyalok, állatfigurák (szamár, ökör, stb.). Általában kivilágítják és szent képekkel, színes papírral díszítik. Többnyire házilag – néha asztalosok – készítik. Nagysága változó, előfordul egy méter, vagy ennél nagyobb betlehem is.

A Magyar Népzene Tára II. *Jeles napok* kötete a betlehemes játékok *fő típusait* a földrajzi tájegységek (erdélyi, alföldi és felső-tiszai, dunántúli és felföldi típus) szerint csoportosítja. Az *erdélyi típusú betlehemes* hosszabb lélegzetű, misztériumszerű, liturgikus és epikus elemekkel átszőtt 12–20 szereplős játék. Rendszerint elő- és utójátéka is van, előadása különösen nagy előkészületet, betanulást igényelt. Legarchaikusabb jelenetei a 17–18. századig vezethetők vissza. Az *angyalokon*, *pásztorokon* kívül szerepelhet *Szűz Mária*, *Szent József*, *futár*, *király*. Jellegzetes jelenete a szálláskeresés. Érdekessége, hogy a pásztorok állatálcot is viselhetnek. Általában felnőtt férfiak, legények játszották, akik a játékot kellő komolysággal, a liturgikus szolgálat igényével adták elő.

- Szerkezete:
- bekéredzkedés;
  - szálláskeresés;
  - pásztorok ébresztése;
  - az öreg csobánnal, pakulárral folytatott párbeszéd;
  - ajándékvitel;
  - adománykérés.

A lézpedi betlehemes játék²¹ az *erdélyi típusú betlehemesek közé tartozik*. Az 1940-es, 50-es években, a visszaemlékezések szerint még 1964-ben is gyakorolták e szokást. Az 1990-es években újratanulták a betlehemest, egy magyarországi szereplés miatt. Hagyományos módon azonban nem éledt újra.²²

²¹ Lükő Gábor már az 1932–33-ban végzett moldvai tanulmányútja után felhívta a figyelmet arra a tényre, hogy többek között a lézpedi betlehemezésről sincsenek néprajzi gyűjtések (Lükő 2002. 82–83). A moldvai magyarok betlehemes játékáról további irodalmat lásd: Domokos 2001. 450–453.; Veress 1989. 287–295.; Seres-Szabó 1972–1988. 53–60.

²² Saját gyűjtés: Z. J. 1936.

Előkészületek a betlehemes előadásához: a szereplők és kiválasztásuk, valamint a próbák

A betlehemezés szereplői Szűz Mária, Szent József, király, király szolgája, angyal, pásztorok, bekéreztető, beköszönő. A bekéreztető az, aki előzetesen megkérdezte a házaknál, hogy fogadják-e a betlehemeseket. A beköszönőnek nevezett szereplő kért engedélyt a bemenetelre. A szereplők kiválasztásánál szempont volt a fizikai adottság, pl.: Szűz Mária szerepét lányos arcú férfi alakította, olyan, akinek a hangja kicsit „vékony” volt. Gyakran a családon belül, apáról-fiúra öröklődött egy-egy szerep. A betlehemes: *„olyan volt, mint egy színdarab. Mindenkinek megvolt az ő szerepe. Voltak az öregebbek közt, akik tudták a szerepeket, s aztán átadták az ifjabbaknak...”*

A felkészülést kb. két héttel karácsony előtt kezdték el. *„Fel kellett készülni, ez sok időbe került. Meg kellett tanulja mindenki az ő szerepét, és aztat is, hogy jelentkezik meg, mint egy színész.”* Mintegy 20-25-en összegyűltek, s maguk közül kiválasztották a szereplőket. Kipróbálták, meghallgatták az új résztvevőket a szerepük szerint. Bárki javasolhatta, hogy szerinte ki melyik szerep eljátszására alkalmas. *„Nézték, hogy milyen komoly, vagy vicces, milyen az arca, a hangja, fiatal, vagy öreg...”* A próbákat házaknál tartották, *„no, máma megyünk a Varga Péterékhez, aztán megyünk rendre a házakhoz.”*²³

A betlehemesek öltözete, kellékek

A király jobb állapotú, a király szolgája viselt katonagúnyába volt öltözve. A többi szereplő csángó viseletbe öltözött fel: *„csángosul öltöztek, Rendesen fel voltak öltözve a hideg miatt.”* A kalapokra gerdicákat, (gyöngysorokat) tettek. *„Mária fején volt ez a fehér kendő, egyébként csángosul öltözött. Józsefen fehér nadrág, pendelyes ing, csángosul.”*

A betlehemezés fő kelléke a jászol, vagy a templom alakú betlehem. *„Szent József vitte azt a kicsi házikót, amelybe egy ilyen kis baba be volt téve. Jézus Krisztust jelezte az a kis baba.”* 1964-ben egy angyalkát (angyal szobrot) kaptak egy Sárkány József nevű magyarországi paptól. Ekkor azt vitték magukkal, mint Jézuskát. Szalmát is tettek a jászolba. A betlehemes alapterete kb. 50x 30 cm volt, a magassága 40-50 cm lehetett: *„nem lehetett olyan nagy, mert Szent József tudta vinni a hónya alatt.”*²⁴ Vettek magukkal egy csillagot is, ami a betlehemi csillagot jelképezte. *„Keresték Jézuskát Betlehembe, hol van, Jézuskát kapják meg (találják meg).* A csillag ekkor a hatóság miatt ótágú volt és piros, sárga, kék és zöld pántlikákkal díszítették. A pásztorok ajándékokat adtak át a kis Jézusnak, köztük egy bárányt is. Ezt igazi báránybőrből is készíthették: *„Nyúzták le, lábacskái is rajta maradtak, s tették el azt a következő évre is.”*²⁵

²³ Saját gyűjtés: V. P. 1934.

²⁴ Saját gyűjtés: V. P., 1934.

²⁵ Saját gyűjtés: Z. J., 1936.

A betlehemes csoport tagjai előre elküldték a bekéreztetőt, hogy megkérdezze, akarják-e fogadni a betlehemeseket. Ha a válasz igenlő volt, az illető megjelölte a kaput krétával, hogy oda be szabad menni. Amikor odaértek, akkor a beköszönő bekéredzkedett: „*Bészenvedik a betlehemeseket?*”, vagy „*Betlehemmel jöttünk, istállócskákval. Házigazdák! Hol vannak, beengednek-e? Ha beengednek, bemegyünk, s ha nem, megyünk elébb (tovább). Engedjenek be, mert Jézuskát megkaptuk, jászolban megkaptuk... Szegény jászolban, s az ökör elől vettük ki a Jézuskát...*”²⁷

A *Csordapásztorok*...²⁸ kezdetű éneket énekelve az angyalok, a király és a szolga bementek a házba. Szent József, Szűz Mária, a pásztorok kint maradtak. Később, mikor a pásztorok bementek a házba, „*akkor a kályha felé igyekeztek, hogy a kendermagot be tudják vetni a tűzbe.*” A tűzben égve a kendermag olyan hangot adott, mintha a „*bolhák pattognának*”. A szobában – mikor már mindenki bent volt – a következőképpen helyezkedtek el: a király és szolgálja az egyik, Mária Szent Józseffel a másik oldalon, az angyal pedig a harmadik, a pásztorok a negyedik sarokban. „*Szent József teszi a templomot az asztalra, ami el van készítve, s az angyal közel ül a pásztorokhoz, hogy tudja őket keltegetni.*”²⁹ Részlet a szálláskeresés jelenetéből:

Szent József (mikor a király befejezi a beszédét, akkor József kopog az ajtón):

Egészséggel, gazda,
nyisd meg az ajtót,
Ereszd bé megszűkült
te Szent akaródat.
E világ urának éltető dajkáját,
Mert a nagy utazásba
nagyon elfáradtunk,
És a hideg miatt
bizony meg kell halnunk.

Király: Egy szózatot hallék
most az ajtónál.
Parancsolom, szolgálom,
nagy sietséggel
nézd meg, ki zörget ajtómon
ez nagy bátor szívvel!

Szolga (az ajtó felé fordul és mondja):

Ki vagy, mi vagy
miféle ember vagy?
Feleletet nekem,
mindjárt adj!

²⁶ A teljes szokásszöveget egy kézzel írt füzet alapján jegyeztem le (saját gyűjtés: Z. J. 1936.)

²⁷ Saját gyűjtés: Sz. M. 1939.

²⁸ A legrégebb és a legnépszerűbb karácsonyi énekek egyike. Más változatát, valamint egyéb karácsonyi énekeket lásd: Seres – Szabó 1972-1988. é. n. 41-52.; Pozsony 1994. 137-142., 244.

²⁹ Saját gyűjtés: Ó. A., 1930, Sz. M. 1939.

Szent József: Tibérius császár
parancsolatából
jöttünk Názáretből
a beíratásra.

Hogyha befogadnál
ezen éjszakára,
bizony megfizetné
az Egek Ura.

A betlehemezés előadása után a háziak „megtisztelték” a szereplőket, téstával, itallal kínálták őket.

Karácsonyi ételek

Ádám-Éva napján Lészpeden napjainkban is böjtösen étkeznek, fuszujkát (babot), pityókát (burgonyát) esznek. Karácsony napjára (december 25.) az 1950-es években is megfőzték az ételeket előre. „*Sütöttünk, kinek mi vót. Kenyeret, kozunát vagy bélest.*” A *kozuna* búzalisztből készült. Tejjel, tojással, élesztővel, nádmézzel³⁰ össze gyúrták. Ha volt egy kicsi túró, azt is tettek bele.

Karácsony előtti héten disznót vágtak, leves és oltott (kocsonya) készült belőle. „*No, elvágunk egy récét, vaj tyúkot, ami volt, vaj disznót. Volt ahol vágtak tyúkot is, és megtöltötték. A disznónak megtöltöttük a belit, csináltunk kolbászt, csináltunk hurkát. Hurkába tettünk rizkását, hagymát, májat, szüvet, a tüdőjét. S azokat összevágtuk, s a rántást, a hagymát, s avval a zsírával összerántottuk.*” A disznó csontjából levest is főztek.

Karácsony napjára, csak a *galuska* (töltött káposzta) elkészítése maradt. Az 1950-es években az éjféli mise előtt tették fel főni, s csak miután hazaértek akkor lehetett belőle enni. „*A húst, a rántást hagymával, olajjal vagy szalonnával, padlazzikát,*³¹ *ezeket – amikor összerántódott, – rátesszük a rizsre, húsra,... töccsük meg, teszünk belé borsot, s kicsi búzalisztet, pujlisztet,*³² *s akkor azt töccsük meg szőlőlapiba, vaj káposztalapiba.*” A szőlőlevelet most is augusztusban szedik le, megsózzák és beleteszik egy *borkánba*,³³ „*Utolján melegítünk vizet, forró vizet, s feltöccsük, s olyan szép sárig lapi, mint amikor leszakaszod az ágáról.*” Egy 3–5 literes borkánba kell két kiló sót tenni. Mikor a főzéshez használják, akkor vízbe kell tenni, hogy „*két vízből vaj háromból ázzon ki. De én úgy szoktam, leszedem a lapit, s beleteszem egy nagy lijánba (=tálba), s akkor én azt tartom ottan egy nap sóval, s ül egy napot, s megereszkedik, s akkor lassacskán (=óvatosan) rakom belé az üvegbe. Nem romlik el avval a lével...*” A káposztalevél tartósítása úgy történik, hogy egy 60 literes dézsát megtöltenek káposztával, „*s akkor teszek egy keldárba (=vederbe) vizet, abba eláztatok egy tál sót.*” Ezt a sós vizet rátöltik a káposztára, hogy tele legyen a hordó. Tesznek még bele kaprot, csombort és tormát is. Másnap gumicsővel lecsapol-

³⁰ Nádméz = a folyékony cukrot nevezik így (saját gyűjtés: P. A. 1936.).

³¹ Télire sóval tartósított paprika, paradicsom. Levesbe is tesznek ízesítőnek.

³² *Pujliszt* = kukoricaliszt (saját gyűjtés: P. A. 1936.).

³³ *Borkán* = üveg (saját gyűjtés: P. A. 1936.).

ják, háromszor-négyszer leeresztik a sós vizet, s a tetejére visszaöntik. Ezt kevergetés helyett teszik, hogy ne törjön a káposzta.³⁴

Karácsonyfa

Karácsonyfát a visszaemlékezések szerint már az 1940-es években volt olyan család, ahol állítottak. Ádám-Éva napján díszítették fel: „*Akkor tettek cukrokat, szép képecskéket, papírt, Mária, Jézust, s József, s Szent Antal képit. Tettünk rá bonbonyerokat, édességeket. Megraktuk jól a fát. Voltunk sokan, akkor édesapám tett, hogy legyen mit vegyetek, azt mondta. Tettek Jézuskát alája. A diót megkésztettük, szép papírokba belé, fényes papírokba, köttük fel, almát is köttük fel. Mindegyik látta, hogy készítették, nem volt titok a kicsiknek sem. Gyertyákat tettek, fényes dolgokat eresztettek le, pántlikákat. Tettünk, mint amikor havaz a fára, vátát (vattát). Édesapám mondta: Ne, hogy pilinkézik rá, hogy havaz, reáhavazott a karácsonyi fára! Akkora fát állítottak, hogy elért a földtől föl «bagdadiáig» (a mennyezetig). Tetejébe szép fényes, hegyes valamit, csillagokat vagy négyet. Amikor gyerekeim voltak, akkor csinyáltam. Vettem karácsonyi fát is. Jézuskát, anyalkát tettem alája szalmába. Mutattam: ne, Jézuska meg van születve.*”³⁵

*

Az adventi szokásokat – különösképpen a köszöntő és a színjátékszerű szokásokat –, már egyáltalán nem, vagy alig gyakorolják a vizsgált településen. Egy részük az utóbbi évtizedben, évtizedekben, más részük mintegy fél évszázada maradt el. A karácsonyi éneklést az 1950-es években még házról-házra járva magyarul gyakorolták, a pap tiltása miatt azonban 1958 után csak románul folytathatták. Ugyanakkor arra is volt példa, hogy egy népszokást - a betlehemezést – egy magyarországi szereplés kedvéért – az 1990-es években felújítottak, de sajnálatos módon ennek a későbbiekben nem volt folytatása. Napjainkban Lészpeden is – hasonlóan a többi moldvai településhez – radikális életmódváltás történik. A kultúra sok vonatkozása még meghatározó szerepet játszik, pl. ilyen az asszonyok hagyományos viselete, a családi és a kalendáriumi ünnepek megmaradt elemei. Azonban mindezeknek napjainkban rohamosan csökken a jelentősége, ezért is egyre sürgetőbbé vált kutatásuk.

Adatközlő neve

Farkas Erzsébet, leánykori neve: Sípos Erzsébet
Ónodi Antal
Puskás Anna, leánykori neve: Bálint Anna
Szentes Mária, leánykori neve: Fazekas Mária
Varga Anna, leánykori neve: Tót Ferenc Anna
Varga Péter
Zöld János

Születési éve, helye

született: 1936. Lészped
született: 1930 . Lészped
született: 1936. Lészped
született: 1939. Lészped
született: 1937. Lészped
született: 1934. Lészped
született: 1936. Lészped

³⁴ Saját gyűjtés: P. A., 1936.

³⁵ Saját gyűjtés: Z. J. 1936.

BENDA Kálmán

- 1993 A moldvai csángómagyarok története, in: HALÁSZ Péter szerk. „*Megfog vala apám szokco kezemtől...*” *Tanulmányok Domokos Pál Péter emlékére*. Lakatos Demeter Egyesület, Budapest, 39–44.

BOSNYÁK Sándor

- 1980 *A moldvai magyarok hitvilága*. Folklór Archívum 12. MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest.

DOMOKOS Pál Péter

- 1941 *A moldvai magyarság*. Fraternitas K. ny. Kolozsvár.
2001 *A moldvai magyarság*. Fekete Sas, Budapest.

FAZAKAS M. Izabella

- 1997 Az egyházi év ünnepei Bogdánfalvában, in: POZSONY Ferenc szerk. *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 5*. Ecriture Kft., Kolozsvár, 324–341.

HALÁSZ Péter

- 1983 *Lészpéd helynevei*. Magyar Névtani Dolgozatok 26. ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszéksop. Névkt. Munkaköz., Budapest.
2002a A moldvai csángók magyarságtudatáról, in: HALÁSZ Péter: *Bokrétába kötögetem vala. A moldvai magyarok néprajzához*. Európai Folklór Intézet, Budapest, 157–160.
2002b A moldvai magyarok táji-etnikai tagolódásáról, in: HALÁSZ Péter: *Bokrétába kötögetem vala. A moldvai magyarok néprajzához*. Európai Folklór Intézet, Budapest, 113–138.

HEGEDŰS Lajos

- 1952 *Moldvai csángó népmesék és beszélgetések*. Közoktatásügyi Kiadóvállalat, Budapest.

LÜKŐ Gábor

- 1936 *A moldvai csángók I*. Kertész József K. ny. Budapest.
2002 *A moldvai csángók*. Táton Kiadó, Budapest.

POZSONY Ferenc

- 1994 *Szeret vize martján*. Moldvai csángómagyar népköltészet. Kriza János Társaság Könyvtára, Kolozsvár.
1997 Egy moldvai csángó falu társadalmáról in: HALÁSZ Péter szerk. *Csángó sorskérdések*. Csángó füzetek 2. Lakatos Demeter Egyesület, Budapest, 16–23.

SERES András – SZABÓ Csaba

1972–1988 *Csángómagyar daloskönyv*. Héttorony Kiadó, Budapest.

VERESS Sándor

- 1989 *Moldvai gyűjtés*. Magyar népköltési gyűjtemény XVI. (szerk. BERLÁSZ Melinda és SZALAY Olga), Magyar Néprajzi Társaság: Múzsák, Budapest.

1. kép
Ónodi Antal és felesége
Lészped, 2001. (Karácsony-Molnár Erika felv.)

2. kép
Idős asszony magasra rakott észtre előtt
Lészped, 2001.
(Karácsony-Molnár Erika felv.)

3. kép
Idős asszony unokájával a *szent sarok* előtt
Lészped, 2001.
(Karácsony-Molnár Erika felv.)